

Qarabağın dini və maddi-mədəni tarixi (IV-XX əsrlər)

A.Çavçavadze "Ermənilər və qan ağlayan daşlar" əsərində yazır: "Ermənilər aborigen albanları süni şəkildə qriqoryanlaşdıraraq vaxtilə sığındıqları Azərbaycan torpaqlarını "Hay ölkəsi"- Şərqi Ermənistan adlandırırlar"

Ermənilərin özlərini dünyanın ən qədim xalqı hesab etməsi, Yaxın Şərqi və Qafqazda "Böyük Ermənistan" adlı mifik dövlətləri haqda cəfəngiyyatları tarix elmində heç bir fakta, sənədə, dəlilə söykənməyən uydurmalar. Bu uydurmalar dünyada özlərindən başqa heç kim inanmır, lakin bu onlara bu cür utopik saxta tarixi xəritələr düzəltməyə mane olmur (saxta "Böyük Ermənistan xəritəsi"- Azərbaycan Ordusu tərəfindən azad edilmiş ərazilərdə inzibati idarə binasında aşkar olunub- yazının 1-ci hissəsində verilib, Qafqazın, Azərbaycanın, həmçinin Qarabağın etnik, siyasi, tarixi xəritələri də 2-ci hissədə verilib, 3-cü hissədə isə dini və mədəni xəritələr dərc edilib- E.B). Qarabağla bağlı saxta erməni tarixi, erməni irsi, erməni mədəniyyəti də heç bir elmi əsası olmayan, fakta söykənməyən boşboğazlıqdan o yana keçmir. Qarabağda olan hər şey Azərbaycan xalqının tarixi irsidir, qədim mədəniyyətidir, bunun minlərlə elmi sübutu var. Yazımızın 3-cü- sonuncu hissəsində bu məqamlara toxunacağıq.

Əvvəli burada

1-ci hissə - <https://sia.az/az/news/politics/836156.html>

2-ci hissə - <https://sia.az/az/news/politics/836350.html>

III HISSƏ

Qarabağdakı toponimlərin 90 faizindən çoxu Azərbaycan, alban, türk toponimləridir və ermənilərə heç bir aidiyyəti yoxdur. "Qarabağ" özü Azərbaycan mənşəli sözdür. Toponimin etimoloji mənasına erkən orta əsrlərə aid tarixi qaynaqlarda (VII əsr) rast gəlinir. Qarabağ bölgəsi əvvəllər bir tarixi-coğrafi anlayış kimi konkret məkanı bildirmiş, sonra isə Azərbaycanın geniş coğrafi ərazisinə aid edilmişdir. Elmi mülahizələrə görə, Qarabağın adı Azərbaycan dilindəki "qara" və "bağ" sözlərindən əmələ gəlmişdir. Azərbaycan dilində "qara"nın rəngdən başqa "böyük", "əzəmətli" kimi mənaları da var. "Bağ" sözü isə özünün əsas mənasından əlavə qədim dilimizdə həm də Tanrı mənasında işlənib. Bu baxımdan, "Qarabağ" termini "qara bağ", yəni "böyük Tanrı torpağı", "əzəmətli bağ" və s. mənası kəsb edir. Ermənilərin çox işlətdiyi Arsak sözü də qədim alban toponimidir. Etimologiyası sak tayfasının adı ilə bağlıdır və mənası İgid sakların ölkəsi mənasını verir.

Qarabağdakı bütün mədəni tapıntıları, yazıları, tarixi tikililəri və Azərbaycan xalqının irsinə məxsusdur və ermənilərə heç bir aidiyyəti yoxdur. Bunu dünya tarix elmi qəbul edib. Yuxarı Qarabağın Xankəndi, Ağdərə, Xocavənd, Şuşa, Düzən Qarabağın Bərdə, Tərtər, Ağdam, Ağcabədi, Füzuli, Beyləqan, həmçinin Laçın və Kəlbəcərdə arxeoloji tədqiqatlar zamanı aşkar edilmiş maddi mədəniyyət nümunələri, numizmatik dəlillər Qarabağın qədim maddi mədəniyyətini, etno-mədəni vəziyyətini, əhalinin sosial-iqtisadi səviyyəsini, məişət şəraitini, ümumiyyətlə, Azərbaycanın bu bölgəsinin iqtisadi, ictimai və mədəni tarixini hərtərəfli əks etdirir.

Qarabağda xalqımızın qədim mədəni irsinə ermənilərin yiyə çıxmasında dinin də böyük rolu olmuşdur. Belə ki, Azərbaycanda islamın yayılmasından sonra ərəb idarəçiləri azərbaycanlıların qədim

veriblər.

Qafqaz Albaniyasının memarlıq abidələrini tədqiq etmiş alimlər bu abidələrin bir çox xarakterik xüsusiyyətlərinə və memarlıq planlaşdırma üslublarına görə erməni dini memarlıq abidələrindən fərqləndiyini bildirib. Həmin abidələri bütün tarixi sübutlara görə, xalqımızın milli mədəni irsinə aiddir.

Həmin abidələr sırasında Laçın rayonunda yerləşən Ağoğlan monastrı, Kəlbəcər rayonunda Xudavəng monastrı, Xocavənd rayonunda Amaras monastrı, Ağdərə rayonunda Müqəddəs Yelisey məbədi kompleksini, Ağdərə rayonunda Gəncəsər monastrlarını göstərmək olar.

"Ağoğlan monastr kompleksi IX

sərvəti olan yerli alban məbədlərini ermənilərə bağışladılar, onlar da bunu kilsə kimi istifadə edib özününküləşdirdilər.

Albaniyada erkən orta əsrdə (IV əsrdə) xristianlıq dini qəbul edildikdən sonra Azərbaycanın tarixi torpaqları olan Qarabağ ərazisində IV-VII əsrlər tikinti mədəniyyətini səciyyələndirən xristian arxitekturası tipində, memarlıq üslubunda tikililər- alban xristian dini abidələri yaradılıb.

Bu regionun əsas əhalisi gəlmə ermənilərdən fərqli olaraq, mənşə, dil və mədəniyyət etibarilə min illərlə Böyük Qafqaz dağları ilə Araz çayı arasında yaşamış türk mənşəli və Qafqaz dil qrupuna mənsub olan etnik qruplardan ibarət olub.

Azərbaycanın digər ərazilərindən fərqli olaraq, Qarabağ ərazisində dini ayrılığın davam etməsi bölgədə sonralar böyük dəyişikliklərin yaranmasına gətirib çıxarıb. Albaniyada xristianlığın müsəlmanlıqla əvəz olunduğu zaman Qarabağın dağlıq ərazisində yaşayan və xristianlıq dini ideologiyasına etiqad etməkdə davam edən avtohton albanların xristian olmasından istifadə edərək, oraya XIX əsrdən etibarən çoxlu erməni ailəsi köçürülüb. Onlar yerli xristian albanları qriqoryanlaşdıraraq, assimilyasiya etmiş, hayklar adlandırılıb, ərazini isə "hayk ölkəsinin bir hissəsi" kimi qələmə

əsrə inşa edilib. Möhkəm bazalt daşdan tikilmiş bu monastr məhərrətli konstruktiv həllinə görə alban xristian memarlığı abidələri içərisində xüsusi yer tutur.

Xudavəng monastr kompleksi Kəlbəcər rayonunun ərazisində, Tərtərcayın sol sahilində yerləşən Xotavəng və ya Xudavəng monastr kompleksi Xaçın Alban knyazlığının dini mərkəzi olub. Kompleksdə alban yepiskopunun iqamətgahı və dini maarif mərkəzi fəaliyyət göstərmişdir. Alban knyazı tərəfindən inşa edilmiş baş kilsə memarlıq xüsusiyyətlərinə görə qonşu xalqların kilsələrindən fərqlənir.

Müqəddəs Yelisey Məbədi kompleksi Ağdərə rayonunda yerləşib. Dəniz səviyyəsindən 2000 metr yüksəklikdə, uca bir dağın zirvəsində tikilib və qala divarları ilə əhatə olunmuş monastr kompleksinin əsası V əsrdə qoyulub.

Qandzasar monastr kompleksi isə Ağdərə rayonunun Vəngli kəndində Xaçın çayının sol sahilində dağın üstündə ucaldılmış məşhur Qandzasar monastrı Qafqaz Albaniyası xristian memarlığının ən görkəmli abidələrindən biridir. Uzun müddət Alban xristianlarının iqamətgahı olmuş monastr dinin baş xəzinəsi mənasında Gəncəsər adlandırılıb.

Albaniya ərazisində yaşayan

Azərbaycan Respublikasının Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondu

Yazı Azərbaycan Respublikası Prezidenti yanında Kütləvi İnformasiya Vasitələrinin İnkişafına Dövlət Dəstəyi Fondunun maliyyə dəstəyi ilə "Ermənistan-Azərbaycan, Dağlıq Qarabağ münaqişəsi haqqında həqiqətlərin dünya ictimaiyyətinə çatdırılması, Azərbaycanın ədalətli mövqeyinin müdafiə edilməsi" istiqaməti çərçivəsində hazırlanıb.

tayfaların bir qismi xristianlığı qəbul edərək xristianlaşmış, bir hissəsi isə sonradan İslamı qəbul etmişdi. Lakin Qafqazda köklü tarixləri olmayan ermənilər burada süni şəkildə öz tarixlərinin izlərini yaratmaq məqsədi ilə Alban abidələrini mənimləmək, milli mənsubiyyətini dəyişmək yolunu tutublar. Ən çox mənimlənməyə məruz qalan abidələr isə xristianlıq dövrü abidələridir. Bu da ondan irəli gəlir ki, bu tipli abidələr üzərindəki xristian dininin rəmz və simvolları, eləcə də daş və divar rəsmləri içərisindəki buna bənzər rəsm nümunələrini əsas götürərək bunları erməniləşdirməyə çalışırlar. Bu da öz növbəsində tarixin saxtalaşdırılmasına gətirib çıxarırlar.

Azərbaycanın xristianlıq dövrü abidələrinin ermənilər tərəfindən mənimlənməsi faktlarını gürcü tarixçisi A.Çavçavadze "Ermənilər və qan ağlayan daşlar" əsərində dolğun şəkildə əks etdirmişdi. O yazır: "... Ermənilər aborigen albanları süni şəkildə qriqoryanlaşdıraraq vaxtilə sığındıqları Azərbaycan torpaqlarını "Hay ölkəsi"- Şərqi Ermənistan adlandırırlar".

Lakin tədqiqatçılar göstərir ki, hətta xristianlıq dövrü abidələri belə nə erməni dininə (qriqoryanlıq), nə də erməni mədəniyyətinə və mənşəyinə uyğun gəlir. Belə ki, Azərbaycan ərazilərindəki Alban xristian abidələrinin tarixi-arxeoloji və memarlıq baxımından tədqiqi xristianlığın bir çox xüsusiyyətlərini aydınlaşdırmağa kömək edir. Xristianlıq dövrü alban abidələrinin ermənilər tərəfindən mənimlənməsinin bir səbəbi də, 1836-cı ildə Alban Apostol kilsəsinin ləğv edilərək Erməni Qriqoryan kilsəsinə tabe edilməsidir. Alban kilsələri ermənilərin qriqoryan kilsəsinin tabeliyinə keçdi. Bununla da Alban dini rəhbərliyi Eçmiədzinə köçürüldü.

Sonrakı əsrlərdə də ermənilər Ermənistandakı Azərbaycan dilin-

də olan bütün toponimləri erməniləşdirdilər, oradakı tarixi tikililəri, məbədləri, qalaları, maddi mədəniyyət tapıntıları saxtalaşdıraraq erməni mədəni irsi kimi qələmə verdilər. Bu işi işğal etdikdən sonra Qarabağda da davam etdirdilər.

1971-ci ildə Ermənistan SSR Elmlər Akademiyasının məcmuəsində ABŞ-ın Kolumbiya Universitetinin professoru Nina Garsoyanın "Ermənistan IV əsrdə" ("Ermənistan" və "Sadiqlik" terminlərinin aydınlaşdırılması məsələsinə dair) məqaləsi dərc edilmişdi. Onun fikirləri ermənilərin əvvəlki bütün müasir tarixi əsərlərini tamamilə inkar etdi və daha da çox erməni tarix yazıçıları tərəfindən bəhs edilən "qədim erməni salnamələrinə" əsaslıq bir zərbə vurdu. IV əsr dövrünü təhlil edən Amerika tarixçisi inandırıcı şəkildə göstərir ki, 1500 ildir Ermənistanda heç bir dövlətçilik və müstəqillik olmayıb, qədim xristianlaşma tarixi isə saxtadır və bütün qədim erməni tarixi və sonrakı salnamələr yalançı ruha bürünmüş, həsəd və digər xalqlar arasında fərqlənmək istəyi səbəb olmuşdur. Maraqlıdır ki, alimin məqaləsinin dərc edildiyi bu material dərhal yığışdırıldı və ləğv edildi...

İşğalçı Ermənistan Azərbaycan ərazilərinin 20 faizə yaxını- 15 min kv km lik hissəni işğal altında saxlaması 30 ilədək çəkdi. 2020-ci ilin payızında isə Ali Baş Komandan İlham Əliyevin rəhbərliyi altında Azərbaycan Ordusu öz torpaqlarını azad etdi, Rusiyanın vasitəçiliyi ilə bağlanan sülh müqaviləsi nəticəsində tarixi ədalət və beynəlxalq hüquq bərpa edildi. Azərbaycan xalqı öz tarixi və hüquqi ərazilərində - o cümlədən Qarabağda yaşamağa davam edəcək və Ali baş komandanımızın dediyi kimi- heç bir qüvvə buna mane ola bilməz.

Elçin Bayramlı